DUNYONING LINGVOMADANIY MANZARASI VA UNING TILDA AKS ETILISHI

Sokinaxon Juraxonovna Xamraxonova
Toshkent viloyati Chirchiq davlat Pedagogika Instituti

ANNOTATSIYA

Til insonning dunyo haqidagi bilimlarini shakllantirishning eng muhim usulidir. Faoliyat jarayonida ob'ektiv dunyoni namoyon etib, shaxsni bilish natijalarini so'zlar bilan belgilaydi.

Kalit so'zi: Lingvokulturologiya, antroposentrik paradigma, zamonaviy terminologiya, til fenomeni.

LINGUOMADANI LANGUAGE OF THE WORLD AND ITS LANGUAGE REFLECTION

Sokinahon Jurakhonovna Khamrakhonova
Chirchik State Pedagogical Institute of Tashkent region

ABSTRACT

Language is the most important way of shaping a person's knowledge of the world. In the process of activity, the object manifests itself in the world, determines the results of knowing the person by words.

Keywords: Linguoculturology, anthropocentric paradigma, modern terminology, language phenomenon.

KIRISH

Har bir millat, ellat o'zing dunyoqarashi, etnik kelib chiqishi, urf-odatlari, jamiyatdagi o'rnini –til vosita sifatida o'zaro bog'lab turadi. Olimlarning fikrini o'rgangan holda biz uni ilm-fanga tadbiq etamiz. Tilshunoslikda lingvomadaniy tushunchasi eng ko'p qo'llaniladigan hamda madaniyat bilan uzviy bog'langan holda fanning bir qismi sifatida hozirgacha izlanishlar olib borilmoqda. Tilshunoslikda XX asrning oxirlariga kelib "til madaniyat bilan bog'liq bo'lib qolmasdan, balki uning o'zi madaniyatdan o'sib chiqqan va uni ifodalaydigan vositadir" degan faraz qabul qilina boshlandi. Ayni paytda til madaniyatning yaratilish vositasi, rivojlanishi, saqlanishi

(matnlar ko‘rinishida) va uning tarkibiy qismidir. Chunki til vositasida madaniyatning moddiy va ma’naviy asarlari yaratiladi. Ana shu g‘oya asosida ming yillar davomida shakllangan lingvokulturologiya fanning yangi, maxsus sohasi sifatida XX asrning 90-yillarida vujudga keldi. Lingvokulturologiya tilshunoslikdagi antroposentrik paradigmaning mahsuli bo‘lib, u so‘nggi o‘n yilliklar davomida rivojlanib kelmoqda. XXI asrning boshlariga kelib lingvokulturologiya jahon tilshunosligidagi yetakchi yo‘nalishlardan biriga aylandi. Lingvokulturologiya tilda va diskursda o‘z aksini topgan va mustahkamlangan xalq madaniyatini o‘rganadi. U birinchi navbatda, muayyan madaniyatning mif, afsona, urf-odat, an’ana, udum, taomil, ramzlarini va h.k.ni tadqiq etadi. Mazkur konseptlar madaniyatga taalluqli bo‘lib, ular tilda maishiy va taomil muomalasi shaklida mustahkamlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

V. N. Teliyaga ko‘ra, lingvokulturologiya, avvalo, jonli kommunikativ jarayonlarni va ularda qo‘llaniladigan til ifodalarining sinxron harakatdagi xalq mentaliteti bilan aloqasini tadqiq qiladi. Lingvokulturologiya tilni madaniyat fenomeni sifatida o‘rganuvchi fan bo‘lib, o‘zaro aloqadorlikda bo‘lgan til va madaniyat uning predmetini tashkil qiladi. Binobarin, V.N. Teliya bu haqda shunday yozadi: “Lingvokulturologiya insoniy, aniqrog‘i, insondagi madaniy omilni tadqiq etuvchi fandir. Bu esa shuni bildiradiki, lingvokulturologiya markazi madaniyat fenomeni bo‘lgan inson to‘g‘risidagi antropologik paradigmaga xos bo‘lgan yutuqlar majmuasidir”[1] G.G.Slishkinga ko‘ra, “Lingvokulturologiya inson omiliga, aniqrog‘i, insondagi madaniyat omiliga yo‘naltirilgan. Lingvokulturologiyaning markazi madaniyat fenomenidan iborat bo‘lishi inson haqidagi fanning antropologik paradigmaga tegishli hodisa ekanligidan dalolat beradi”. N. Alefirenko lingvokulturologiyani quyidagicha tavsiflaydi:

- lingvokulturologiya tilshunoslik va madaniyatshunoslik bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, u sintezlovchi xususiyatga ega;
- lingvokulturologiyaning asosiy e’tibori tilda izohlanadigan madaniy dalillarga qaratiladi;
- lingvokulturologiya tilshunoslik fanlariga kiradi, shuning uchun uning tadqiqot natijalaridan ona tili va chet tillari o‘qitish jarayonida amaliy foydalanish mumkin;

Lingvokulturologiya tadqiqotlarining asosiy yo‘nalishlari:

a) lisoniy shaxs;

b) til madaniy qadriyatlarning semiotik gavdalantirish tizimi hisoblanadi

Tarixan dunyoning lingvistik manzarasi g'oyasi Vilgelm fon Xumboldt va Neo-Gumboldtiylarning tilning ichki shakli haqidagi g'oyalariga, shuningdek, lingvistik nisbiylik haqidagi gipotezaga o'xshatadi. Edvard Sepir va Benjamin Vorfning fikricha,lingvistik tashxis- linvokulturologiya determinizmiga oid bo'lib, uning asosiy qoidalari quyidagicha:

-til uning fikrlash turini belgilaydi;

-atrofdagi dunyo qarashni estetik ta'minlab berish;

NATIJALAR

V. Fon Gumboldt birinchi bo'lib til va tafakkurning milliy tarkibiga e'tibor qaratgan. Uning ta'kidlashicha, "turli tillar millat uchun o'ziga xos tafakkur va idrok etish organishdir" (V. fon Xumboldt 1985: 324). V. fon Gumboldt tilni quyidagicha ifodalaydi: - tafakkur va voqelik o'rtasidagi "oraliq dunyo" deb hisoblaydi, shu bilan birga til alohida milliy dunyoqarashni o'z ichiga oladi. Olim "oraliq dunyo" va "dunyoning manzarasi" tushunchalarini o'rtasidagi farqni ta'kidlaydi. Gumboldtning "oraliq dunyo" -bu odamning haqiqatni idrok etishini belgilaydigan lingvistik faoliyatning statik mahsulidir deb ko'rsatib o'tadi. Uning birligi "ruhiy ob'ekt" - kontseptsiya. Dunyoning manzarasi - bu harakatlanuvchi, dinamik mavjudot, u doimo o'zgarib turadi, chunki u haqiqatan ham til aralashuvidan hosil bo'ladi. Uning birligi nutq aktidir (V. von Xumboldt 1984: 48). Shunday qilib, ikkala tushunchani shakllantirishda til katta rol o'ynaydi: "Til - bu fikrni shakllantiradigan organ, shuning uchun inson shaxsini shakllantirishda, undagi tushunchalar tizimini shakllantirishda, avlodlarga to'plangan tajribani unga topshirishda etakchi rol o'ynaydi" (V. fon Humboldt) 1985: 78). "Dunyoning lingvistik manzarasi" atamasi (nemis tilidagi Weltbild yoki Weltbild der Sprache) nemis tilshunosi Leo Vaysgerber tomonidan fanga kiritildi. Tilshunoslik sohasidagi eng nufuzli vakili va rahbari sifatida tan olingan ushbu mutaxassis tilning inson tafakkuri va amaliyotiga nisbatan faol rolini ta'kidlab, -"til - bu faoliyatning mahsuli emas ,balki faoliyat degan tushunchani tadbiq etadi.(Gumboldt 1984: 70) Ushbu pozitsiyani rivojlantirgan holda L. Vaysgerber tilni o'rganishda "baquvvat" yondashuvni taklif qildi, bu kuchning tilida kashfiyotni o'z ichiga oladi, shu tufayli u o'z ma'ruzachilarining ham kognitiv, ham amaliy faoliyatiga faol ta'sir qiladi.

MUHOKAMA

Til o'rganishga o'xshash yondashuv til ta'sirini o'rganishni o'z ichiga oladi. Zamonaviy terminologiyada bu tilning kognitiv va pragmatik funktsiyalarini o'rganishga qaratilgan yondashuv sifatida talqin qilinishi mumkin. L. Vaysgerber bu

funktsiyalarni butun dunyoning lingvistik manzarasidan emas, balki uning tomonlaridan biri - idiotik (ya'ni, ba'zi bir jamiyatda, ba'zi bir vaqtlarda va ba'zi bir makonda ishlatiladigan haqiqiy mavjud belgi tizimi) aniqladi, bu aniq amalga oshirishdir. umuman til xususiyatlari). Biroq, til nafaqat dunyoga, balki butun dunyoga bo'lgan nuqtai nazarni o'zining tarkibiy qismiga birlashtiradi. Boshqacha qilib aytganda, dunyoning ma'lum bir tilda tuzilgan tasviri idiotiklar bilan dunyo haqidagi umumiy bilimlarning sintezidir. Ularni quyidagicha tasniflashimiz mumkin:

-birinchisining manbai - ob'ektiv voqelik,

-ikkinchisining manbai unga milliy qarashdir.

L. Vaysgerber "Worten der Welt" ilmiy asaridan foydalanib, dunyoning lug'aviy manzarasini o'rganishda "baquvvat" yondashuvni sharhladi, bu so'zma-so'z "dunyoni aldash" degan ma'noni anglatadi. Dunyoning xudosizligi (boshqacha aytganda, og'zaki so'zlashuv) voqelikni so'zlar orqali muayyan qismlarga ajratishni o'z ichiga oladi. Tillar nafaqat ular tarkibiga kiradigan so'zlar sonida, balki ularning ichki shakllarida ham farqlanadi. Va bu, o'z navbatida, har xil tillar orasida nafaqat barcha tillar dunyoni bir xil segmentlarga bo'lishini, balki sifat jihatidan bir-biridan farq qiladigan miqdoriy simmetriya mavjudligini anglatadi.

XULOSA

Leo Vaysgerber, shuningdek, dunyoning ilmiy va lingvistik rasmlarining nisbati muammosini hal qilishga harakat qildi. Bu yerda u nemis faylasufi va madaniyatshunosi Ernst Kassirerning izidan bordi, u olimning ishi, shu qatorda, unga erishish uchun o'z tadqiqotining ob'ekti o’rgangan holda tilni ozod qilish kerak, deb hisoblar edi. E. Kassirer shunday deb yozgan edi: "... falsafiy bilimlar, avvalambor, til va afsona uzviy bir biriga bogliq.Quyidagi fikrlarni talqin qilishdan oldin, inson nomukammalligining guvohlarini olib tashlashi kerak." (Kassir). Kassirer til ongini ilmiy ongdan ustunligini tan oldi. Biroq, u buni faqat olimning ishining ma'lum bir mavzuni o'rganishga qaratilgan ishining dastlabki bosqichida fan izohlab berdi. Shunday qilib, u "... barcha nazariy bilimlarning boshlang'ich nuqtasi - bu til tomonidan shakllangan dunyo: tabiatshunos ham, tarixchi ham, hatto faylasuf ham ob'ektlarni dastlab til va ularni taqdim etganicha ko'radi" deb yozgan.Uning so'zlari bilan aytganda, "lingvistik kontseptsiyalar orqali tarbiyalangan ilmiy bilimlar ularni tark etishga harakat qilolmaydi, chunki u zarurat va universallikni talab qiladi, qaysi tillar turli xil dunyoqarashlarning tashuvchisi sifatida mos kelmasligi mumkin va bo'lmasligi kerak" (Kasserer), Kassirer Tilda mustahkamlangan dunyo haqidagi ko'plab fikrlarning ilmda nomaqbulligi g'oyasini tushuntirib berdi.

REFERENCES

1. Bagapova, G., & Kobilova, N. (2019). Nofilologik oliy o'quv yurtlarida xorijiy ta'limni takomillashtirishda didaktik materiallardan foydalanish masalalari. *Fan va jamiyat*, *4*, 185-189.
2. Shohimardonova, M. O. (2020). the role of polysemantic verbs in the English and Uzbek languages. *Amaliy lingvistika va adabiyotshunoslikmuammolari*, *1*(2), 208-211.
3. Toliboboeva, S. J. (2020). TEACHING INTERCULTURAL COMMUNICATION IN ENGLISH. *Science and Education*, *1*(Special Issue 2).
4. Umirova, Z. (2020). IMPORTANCE OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES. *International Scientific Conference of Students and Young Scientists "FARABI ALEMI"*.
5. Usmonova, G. (2020). The etymological peculiarities of the modern English vocabulary. *Экономика и социум*, 70(3), 93-95.
6.Yusupova, M. A. (2019). COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A CORE COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS. *Современные исследования в области преподавания иностранных языков в неязыковом вузе*, (8), 39-44.
7. Juldasheva, N. N. (2020). Хорижий тилларни ўқитишда ахборот технологиялар ва инновацион методларнинг ўрни. *Молодой ученый*, (12), 332-333.
8. Abduramanova, D. V. (2020). Innovative techniques of teaching vocabulary in the second language classroom. *Science and Education*, 1 (Special Issue 2), 34-38.